

Współfinansowano przez Narodowy Instytut Wolności
ze środków Funduszu Inicjatyw Obywatelskich

JANUSZ

WŁODARSKI

artysta
harcerz
konspirator

RODZINA

JANUSZ WŁODARSKI urodził się 13 czerwca 1921 roku w Poznaniu. W 1925 roku na świat przyszedł Ziemowit, młodszy brat Janusza. W 1929 roku chłopcy razem z rodzicami przeprowadzili się do Łodzi. Rodzina Włodarskich zamieszkała przy ul. Marysińskiej. Mama Janusza była wizytatorką łódzkich szkół, a ojciec pracował jako nauczyciel matematyki.

JANINA WŁODARSKA z domu Gorzkowska (1898–1979), mama Janusza, była łodzianką. W młodości pracowała jako nauczycielka w Poznaniu. Tam 20 maja 1920 roku poślubiła młodego matematyka Franciszka Włodarskiego

FRANCISZEK KSAWERY WŁODARSKI (1889–1944), ojciec Janusza, urodził się we wsi Gorzków (powiat Krasnystaw, województwo lubelskie). Studiował matematykę we Fryburgu (Szwajcaria) i Berlinie (Niemcy). W 1911 roku obronił doktorat. W niepodległej Polsce w 1919 roku został zastępcą profesora w II Katedrze Matematyki na Uniwersytecie Poznańskim

Janusz Włodarski,
Poznań 1923

ZIEMOWIT WŁODARSKI, młodszy brat Janusza, został profesorem psychologii. Był autorem wielu książek naukowych, zajmował się przede wszystkim psychologią pamięci i uczenia się. Pracował na Uniwersytecie Warszawskim. Zmarł w 2014 roku

Janusz od najmłodszych lat lubił rysować. Za udział w konkursie plastycznym dla dzieci otrzymał pamiątkowy szkicownik

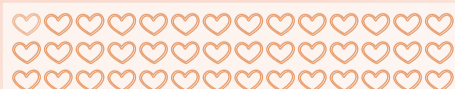

KIEDY BYŁEM MALUTKI

Kiedy byłem bardzo mały, bardzo malutki, to mnie do snu kołysały dwa krasnoludki. Jeden na poduszce siadał, grał na gęślikach, drugi bajki opowiadał, o czarownikach.

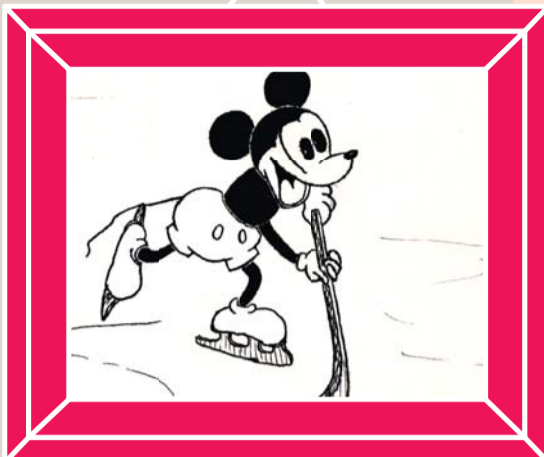
Potem, gdym już oczy zmrużył, przez szparkę wyszły. A kiedy urosłem duży, więcej nie przyszły.

Janusz Włodarski, 1940

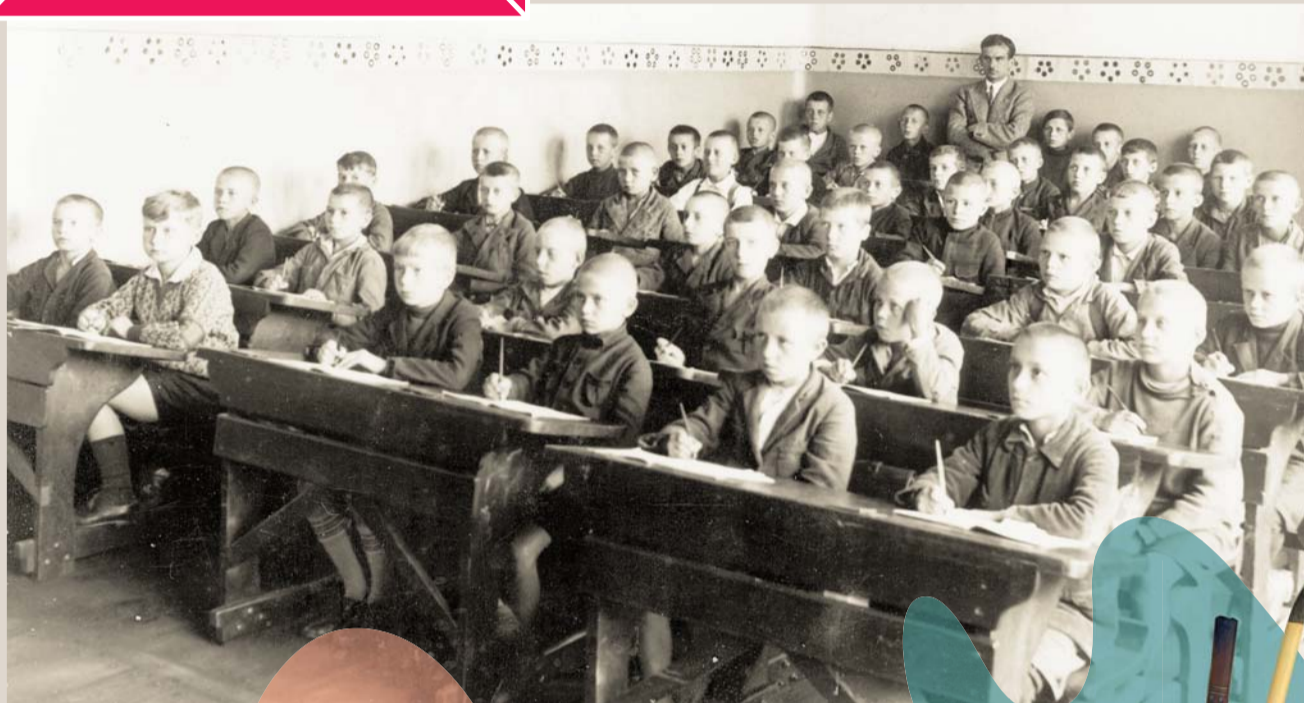

DZIECIŃSTWO

W latach 1929–1933 Janusz Włodarski uczęszczał do **SZKOŁY Powszechnej nr 49** przy ulicy Nowo Marysińskiej (obecnie Stanisława Staszica) w Łodzi. Jego wychowawcą był instruktor harcerski Roman Kierzkowski, który w tejże szkole utworzył XIII Łódzką Drużynę Harcerzy. Jednak Janusz w tym czasie nie należał jeszcze do Związku Harcerstwa Polskiego.

Z lewej: Portret Myszki Miki, który w 1933 roku wykonał tuszem Janusz Włodarski. Podobnie jak tysiące dzieci na całym świecie, Janusz był fanem bohatera kreskówek Walta Disneya

U góry: III klasa Szkoły Powszechnej nr 49 w Łodzi w roku 1931. Z tyłu stoi wychowawca Roman Kierzkowski

Janusz Włodarski, 1932

WSPOMNIENIE

Małe dzieci na podwórzu śpiewały piosenkę, że jak urosną duże, pójdą na wojenkę.

Matki oczy niebieskie do niebieskiego wznosiły nieba:
– Pójdiesz, synku, pójdiesz, jak będzie trzeba.

Janusz Włodarski, 1940

Gmach szkolny przy obecnej ul. Staszica 1/3 w Łodzi został wybudowany w 1927 roku. Był pięknym, nowoczesnym obiektem, w którym mogły się uczyć wszystkie dzieci – także pochodzące z najbiedniejszych rodzin. W międzywojennej Łodzi podejmowano wiele działań w celu skutecznej realizacji uchwały o powszechnym nauczaniu dzieci

GIMNAZJUM LICEUM

W 1933 roku Janusz Włodarski rozpoczął naukę w Gimnazjum im. Mikołaja Kopernika, które wkrótce przekształciło się w I Państwowe Gimnazjum i Liceum im. M. Kopernika w Łodzi, obejmujące cztery kasy gimnazjalne i dwie licealne. W szkole żywe były tradycje patriotyczne i pamięć jej dawnych wychowanków, którzy walczyli o niepodległość Polski w latach 1914–1920. W okresie międzywojennym uczyło tu wielu wybitnych pedagogów, działały liczne koła zainteresowań i 3 Łódzka Drużyna Harcerzy im. R. Traugutta. Poza nauką w szkole Janusz pobierał dodatkowe lekcje rysunku u profesora liceum Antoniego Wippla, cenionego malarza akwarelisty.

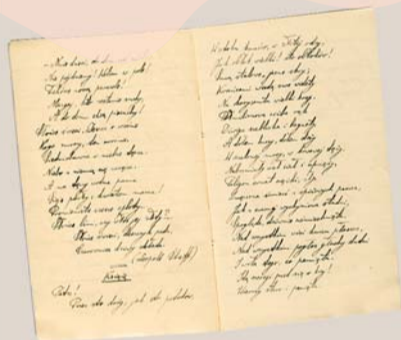
Z lewej: Budynek Gimnazjum im. M. Kopernika przy ul. Śródmiejskiej (obecnie ul. Stanisława Więckowskiego), lata trzydzieste XX wieku

Wycieczka szkolna, Janusz w klasie I gimnazjum, Kraków 1934

Janusz dostrzegał piękno w przedmiotach codziennego użytku, interesował się sztuką ludową. Z wycieczki do Zakopanego przywiózł zdobioną szkatułkę

Wiersze ulubionych poetów, ciekawe cytaty i ważne myśli Janusz zapisywał w małych notesikach

Akwarela J. Włodarskiego Z Podhala, 1939

Janusz z kolegami na ławce przed szkołą, klasa maturalna, Łódź 1939

HARCERSTWO

W 1936 roku Janusz Włodarski wstąpił do jednej z najstarszych w mieście drużyn – 3 Łódzkiej Drużyny Harcerzy im. Romualda Traugutta, która działała przy Gimnazjum i Liceum im. Mikołaja Kopernika. Razem z drużyną uczestniczył w dwóch obozach letnich – w Pieczarnej (województwo tarnopolskie, obecnie Ukraina) w 1938 roku oraz w Teofilowie koło Spały (województwo łódzkie) w 1939 roku (pełnił na nim funkcję oboźnego). Wiosną 1939 roku objął faktyczne prowadzenie 3 ŁDH.

Zajęcia z samarytanki podczas obozu 3 ŁDH w Teofilowie koło Spały, lipiec 1939

Harcerze 3 ŁDH na rynku w Inowłodzu, lipiec 1939

Harcerze 3 ŁDH na obozie w Pieczarnej, 1938

Wacław Bak, drużynowy 3 ŁDH

PIOSENKA

Cienie długie skośnym rzędem przez szosę padały.
Daleko kładło się dymami kominów miasto.(...)
...dobrze nam głęboką nocą...
a noc płynęła powoli od wschodu,
ale jeszcze było słońce,
pod słońce czarne plamy,
ze słońcem zielony uśmiech.
...mieć w uszach szum strumieni...
...daleki śpiew wody, z obozu.

Miasto wstawało wieżami kościołów.
Pod słońce: czerwone maki
roztętnione kołysaniem jak krew.
W żyłach roztętniona krew... strumieni śpiew.
To harcerze wracali z wycieczki do miasta,
śpiewali piosenkę.

Janusz Włodarski, 1938

Krzyż harcerski
Janusza Włodarskiego
i krajka mundurowa
3 Łódzkiej Drużyny
Harcerzy

Akwarele J. Włodarskiego Obóz 1 i Obóz 2, namalowane w 1939 roku

DORASTANIE I WOJNA

W czerwcu 1939 roku Janusz Włodarski zdał maturę. Planował studia na Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie, jednak plany te zniweczyła wojna. Wcześniej były jeszcze ostatnie harcerskie wakacje i obowiązkowy dla maturzystów obóz Junackich Hufców Pracy. Na tym obozie, w pobliżu wschodniej granicy kraju, zastał Janusza początek wojny. Po 17 września znalazł się na obszarze zajęтым przez Armię Czerwoną i z wielkim trudem udało mu się – po dwumiesięcznej wędrówce – powrócić do Łodzi. Studia nie były już możliwe, więc podjął naukę w Pedagogium, które działało do połowy grudnia 1939 roku, kiedy to Niemcy zamknęli w Łodzi wszystkie polskie szkoły.

Janusz Włodarski z matką na łódzkiej ulicy, wiosna 1939

Kieszonkowy zegarek (tzw. cebula) – rodzinna pamiątka Janusza

WOJNA

– My wojny nie chcemy,
chcemy tylko Korytarza i Gdańska!

– Wiemy, wiemy,
dawno was znamy,
ale ani piędzi ziemi –
słyszycie – ani piędzi ziemi nie damy!

Pierwszego września
przyleciały rano, bardzo wcześnie
stalowe ptaki.

– Jezu! Krzyżaki! (...)

Mkną żelazne ptaki
i drżą,
i grzmia,
czarną niosą czarnym krzyżem nowinę,
czarnym cieniem ziemię w strzępy drą.

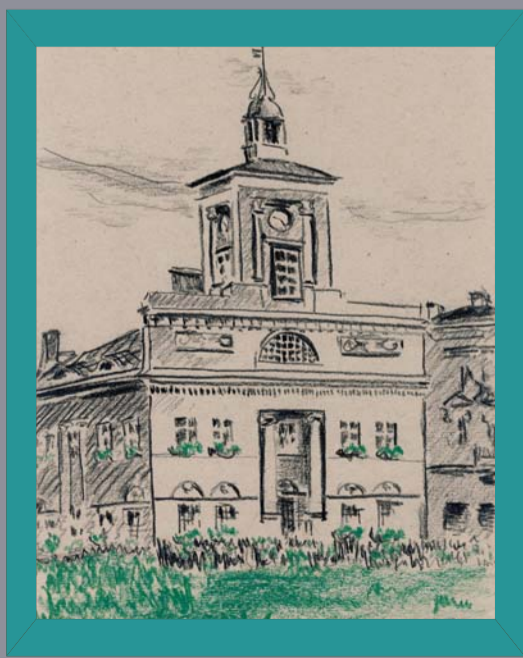
Janusz Włodarski, 1939

Przepustka umożliwiająca przekroczenie granicy stref okupacyjnych radzieckiej i niemieckiej. Dzięki niej Janusz mógł jesienią 1939 roku powrócić do Łodzi

Zburzenie pomnika Tadeusza Kościuszki na pl. Wolności w Łodzi, 11 listopada 1939. W tle widoczny ratusz

Rysunek kredkami J. Włodarskiego Ratusz, 1940

KONSPIRACJA

Od początku listopada 1939 roku Janusz Włodarski organizował konspiracyjną 3 Łódzką Drużynę Harcerzy. Chłopcy nawiązali wkrótce kontakt z konspiracją wojskową (Służbą Zwycięstwu Polski – Związkiem Walki Zbrojnej) i zajmowali się wywiadem. Prowadzili także kolportaż prasy konspiracyjnej i zdobywali potrzebne Polakom leki (wszystkie apteki w mieście przejęli Niemcy). Od 1940 roku Janusz prowadził nauczanie w konspiracyjnej szkole zorganizowanej w domu Antoniny Chrzczonowicz przy ul. Batorego 66.

Waldemar Doniec, najbliższy przyjaciel i współpracownik Janusza w konspiracji

Bohdan Janowski, zastępowy „Żubrów” konspiracyjnej 3 ŁDH

Tosia Chrzczonowicz, nauczycielka i instruktorka zuchowa, z którą Janusz prowadził tajną „szkołę na Księżycu”

Druhowie z konspiracyjnej 3 ŁDH – stoją J. Małowiejski, J. Włodarski i J. Pazia, siedzi J. Nowak, 1940

Wprowadzony przez okupantów dokument tożsamości polskich mieszkańców – tzw. palcówka

BALLADA O NIEŚŁYSZENIU

Już noc.
Na niebie tyle gwiazd,
Choć świeci tyle słońce,
tak mało światła na ziemi.
Tak trudno wierzyć w sny dziecięce,
w zakłętę prawdy serc chłopięcych.
I do piór lgnie proch,
i krew w nich płynie.

Takie jasne są oczy dziecka
(tyle gwiazd na niebie, już noc),
choć w śnie.

A nie wiadomo nic,
nawet, co w tej chwili
dziecięce widzą oczy:
ciemna jest – barwa ziemi,
choć świeci tyle –
dalekich właśnie – gwiazd.

Janusz Włodarski, 1939

Akwarela J. Włodarskiego
Noc, 1940

W kwietniu 1940 roku władze niemieckie zmieniły nazwę Łodzi na Litmannstadt

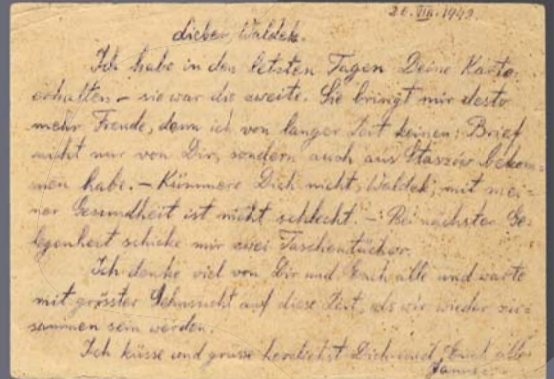

WIEZIENIE I ŚMIERĆ

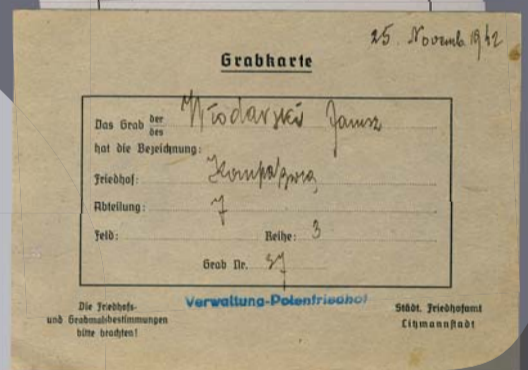
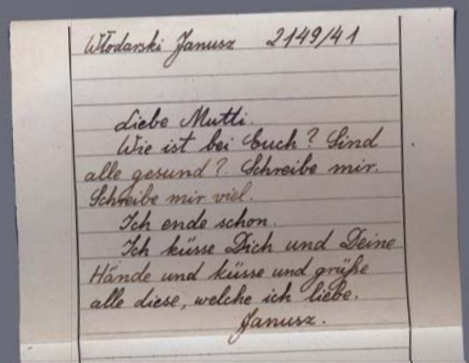
W dniu 30 grudnia 1941 roku Janusz Włodarski został aresztowany przez Gestapo na ulicy w rejonie Widzewa (wracał z tajnych kompletów prowadzonych w „szkole na Księżycu” przy ul. Stefana Batorego 66). Został osadzony w niemieckim więzieniu przy ul. Kopernika 29 (wówczas Milsch Strasse). Podczas przesłuchań w siedzibie Gestapo przy ul. Anstadta 7 (wówczas Gardestrasse) przeszedł ciężkie śledztwo. Bardzo chory leżał w więziennej izbie szpitalnej. Następnie 18 lutego 1942 roku został przewieziony z więzienia przy ul. Kopernika do więzienia policyjnego na Radogoszczu (Erweitertes Polizeigefängnis, Radegast). Później przebywał jakiś czas w niemieckim więzieniu policyjnym przy ul. Seweryna Sterlinga 16 (wówczas Robert Koch Strasse), poczym ponownie przewieziono go na Radogoszcz. Zmarł 17 listopada 1942 roku, okrutnie pobity podczas przesłuchań i wyniszczony wielomiesięcznym pobytem w więzieniu.

Dzisiaj bezcenne pamiątki – osobiste przedmioty wydane po śmierci Janusza jego bliskim przez administrację niemieckiego więzienia:

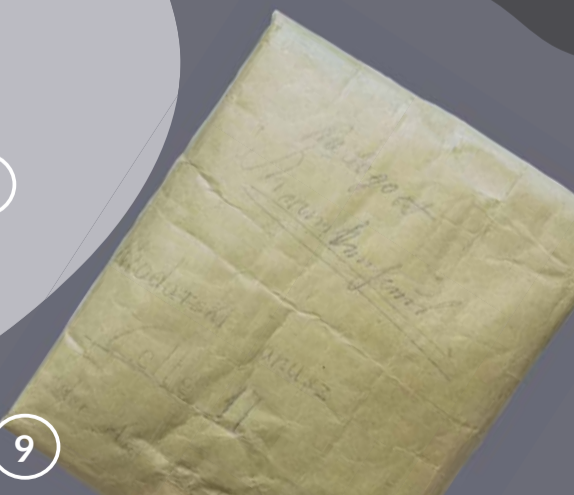
1. kluczyki do skrzyneczki z przyborami malarskimi
2. więzienny identyfikator ze śladami krwi
3. dwie marki (banknoty)
4. kawałek mydła
5. pasta i szczoteczka do zębów w etui
6. proszek do zębów
7. grzebyk i lusterko w etui
8. portfelik
9. papierowe opakowanie pakietu rzeczy oddanych z więzienia

Listy Janusza wysłane z więzienia: do przyjaciela Waldemara Dońca (u góry) oraz do matki (u dołu). Polscy więźniowie musieli prowadzić korespondencję w języku niemieckim. W listach nie można było pisać prawdy o przesłuchaniach i warunkach panujących w więzieniu

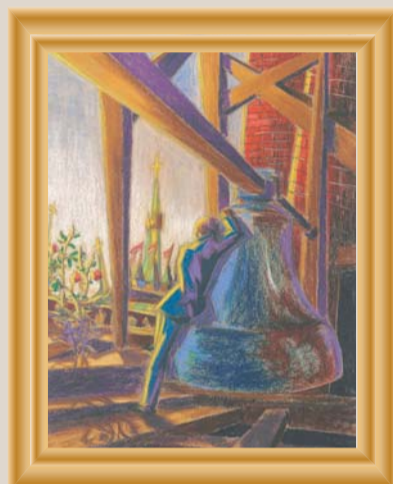
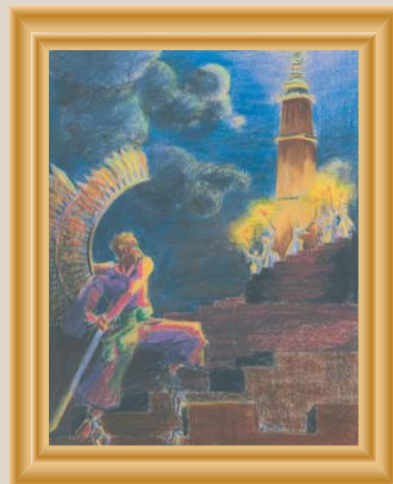
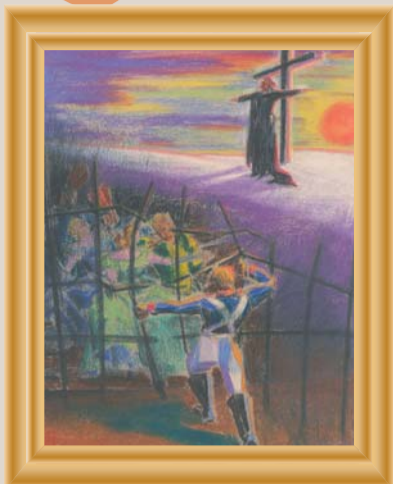
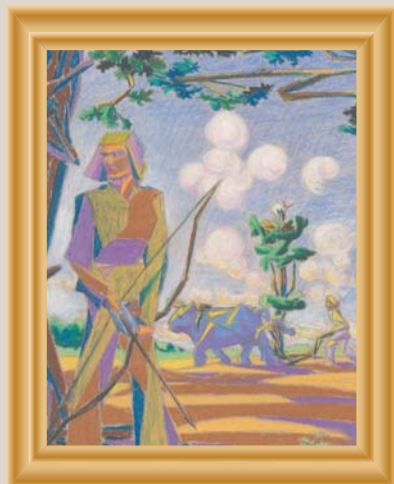
Dokument wystawiony przez pracowników cmentarza św. Wojciecha na Kurczakach. Na tym cmentarzu za okupacji chowano polskich mieszkańców Łodzi, w tym także więźniów Radogoszcza

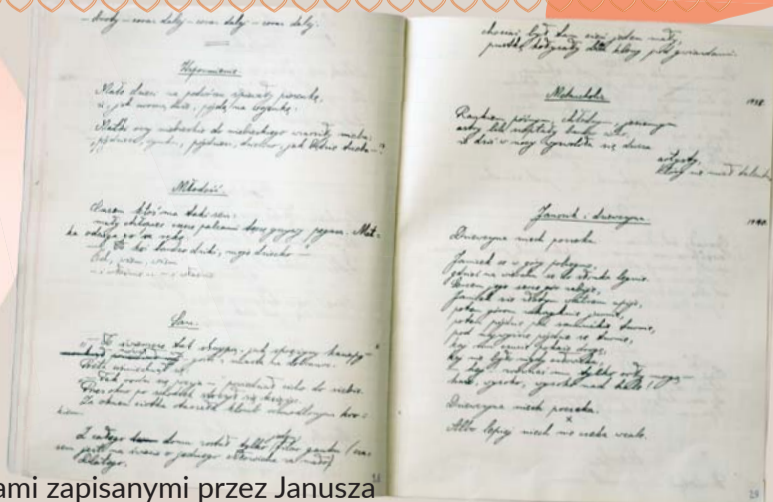
TWÓRCZOŚĆ

Już od pierwszych wojennych miesięcy zanurzony w wir konspiracyjnych harcerskich zajęć Janusz Włodarski intensywnie tworzył (przede wszystkim malował, ale także pisał wiersze), jakby przeczuwając, że na przeobrażenie się w dojrzałego artystę ma bardzo mało czasu. W pracach plastycznych używał często akwareli, suchych pasteli, tuszu i kredek.

U góry: Sześć prac Janusza Włodarskiego z cyklu *Historia Polski w obrazach*. Rysunki powstały w 1940 i 1941 roku. Cały cykl liczy dwanaście prac (suchy pastel)

Po prawej: Projekt witrażu *Święty Franciszek* wykonany w 1941 roku (akwarele, tusz)

Przybory malarskie i zeszyt z wierszami zapisanymi przez Janusza

TWÓRCZOŚĆ

U góry: Cztery akwarele J. Włodarskiego z serii *Jeźdźcy Apokalipsy*

Krażki farb akwarelowych (u góry) i pudełko z pastelami (z prawej) – akcesoria J. Włodarskiego

Poniżej: Rysunki wykonane kredkami – Piotrkowska 151 i Piotrkowska 153

